

ANTROPOLOJİNİN AKRABALIK YAKLAŞIMLARI

Ladislav Holy (2016), Heretik Yayınları, Çev. Çağlar Enneli
272 sayfa, ISBN: 9786058376236

Akrabalık, ilk bakışta, modern siyasal ve toplumsal tahayyülün ayrıcalıklı kategorilerinden biri değilmiş gibi görünmektedir. Akrabalık, hısımlık, soy gibi ilişki biçimlerinin modernlik öncesi bir dönemde, diğer bir deyişle “geride” bırakıldığına dair bir düşünüşün baskın olduğunu söyleyebiliriz. Oysa ister modern hukuk tertibatının dayanaklarını ve uygulamalarını ele alalım (miras hukuku, ceza hukuku), ister toplumu bir arada tutan mekanizmaları dikkate alalım (evlilik, aile, işbölümü) akrabalık ilişkilerinin modernite tarafından, reddedilmek bir yana, *fethedilmiş* olduğunu görürüz. Bu fetih belirli bir kültürel yorumla birlikte gerçekleşmiştir. Tam da bu yüzden, bu kavramları, içinde bulunduğumuz kültürün yüklediği anlamlarla sınırlı bir biçimde kavrarız. Örneğin, Batının temel varsayımlarını ve kategorilerini evrenselleştirme eğilimi içinde olduğumuzdan, akrabalık ilişkisini nesep bağıyla sınırlı görmeyen bir yerlinin kavrayışını anlamlandırmakta zorlanırsınız. Bu tuzağa, incelediği topluluklara çeşitli modellerle yaklaşan antropologların da düşebildiği görülüyor. Antropoloji disiplininin bu tarz eleştirilerin çoktandır farkında olduğu ve yeni kavrayışlar geliştirdiği de bir gerçek. Ladislav Holy, sosyal antropoloji (hatta siyasal antropoloji) çalışmalarına ilgi duyan okurlara, akrabalığın analitik bir kategori olarak kullanıldığı geleneksel antropoloji döneminden çağdaş tartışmalara uzanan bir hatta akrabalık yaklaşımlarının seyrini ve dönüşümünü serimliyor. Bunu yaparken de, eseri Türkçe söyleyen ve takdim eden Çağlar Enneli'nin de belirttiği üzere (s. 15), farklı kuramsal okulları değil; soy, evlilik, domestik alan gibi kavramlardan da faydalanarak doğrudan akrabalık yaklaşımlarını merkeze alıyor.

Holy, Giriş bölümünde, akrabalıkla ilgili tartışmaların disiplin içinde nereden nereye geldiğini ele alıyor. Akrabalık, disiplin içindeki ağırlığı değişse de, antropolojinin temel ilgi ve çalışma alanlarından biri olmuştur. Akrabalık çalışmaları 20. yüzyılın ilk yarısında, geleneksel antropolojinin, ilkel olarak görülen toplulukların toplumsal yapılarını analiz etmek, toplumsal rolleri ve

ilişkileri anlamlandırmak için giriştikleri teorik çabalar neticesinde merkezi bir önem kazanmıştı. Yazara göre, 1950'lerin sonunda ve 1960'larda ortaya çıkan çeşitli çalışmalarla (Goody, Lévi-Strauss, Leach vd.) akrabalığın sosyal gerçekliğin *ayrı* bir analitik boyutu olarak çalışılabileceği düşüncesi sorgulanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, bilimdeki paradigma dönüşümüne paralel olarak, antropoloji disiplini içinde “yapıdan sürece, nesnel bilimden epistemik bilime ve parçadan bütüne geçiş”le alakalıdır (s. 31). Çalışmalardaki vurgunun kaymasıyla birlikte akrabalık, disiplinin odağında duran analitik bir kategori olma özelliğini yitirmiştir. Akrabalık, çalışılan konu ne ise (üretim süreçleri, cinsiyet, kimlik vb.), o konuyla ilgili süreçler bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Daha çağdaş tartışmalarda ise evrensel mahiyette geçerli bir akrabalık yaklaşımı olup olamayacağı dahi sorunsallaştırılmıştır. Holy, yeni yaklaşımların bütünlükten uzak ve parçalı bir yapı arz ettiğini söyleyerek yeni bir analitik kesinliğin henüz yaratılmadığını belirtir (s. 36). Elbette, böyle bir kesinliğe ulaşmanın mümkün olup olmadığı da sorulabilir.

Kitabın okurlar için belki de en ilgi çekici özelliği antropolojik araştırmaların temel kavramlarından (hatta alt disiplinlerinden) birine doğrudan ve analitik bir biçimde eğilmesi. Bunun önemi biraz da etnografi çalışmalarının doğasından kaynaklanıyor. Örneğin anayanlılık-babayanlılık tartışmasını merak eden bir okur Malinowski'nin *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*¹ adlı eserine başvurabilir. Kitap Trobriandlıların cinsel yaşamına, soy ve akrabalık meselelerinin bu kültür içinde nasıl anlamlandırıldığına ve deneyimlendiğine dair derinlikli bir bakış sağlayacaktır. Tekil örnekler ve kültürler üzerinden evrensel varsayımlarla hesaplaşan antropoloji disiplini için bu yöntem alışıldık olsa da akrabalık yaklaşımlarına dair genel bir fikir edinmek pek mümkün olmayacaktır. Ladislav Holy'nin okura sunduğu en önemli imkân derinlemesine bakışını tek bir topluluğa değil bir kavrama çevirmiş olması ve bize çeşitli yaklaşımları karşılaştıran ve/veya ilişkilendiren bir bağlam sunması. Bu durum, akrabalık gibi antropoloji disiplininin en karmaşık konularından biri söz konusuysa daha da önem kazanıyor.

Yazar akrabalık yaklaşımlarını sunmaya öncü ilkeler üzerindeki ihtilaflardan, uzlaşılardan ve disipline hâkim eğilimlerden bahsederek başlıyor. İnsanlar neden bazı insanlarla kendilerini daha yakın ya da bağlantılı görürler? Bununla bağlantılı bir diğer soru akrabalığı neyin tayin ettiğidir. Biyolojik aynı atadanlık mı? Morgan gibi klasik düşünürler için bu düşüncenin ağırlığı inkâr edilemez. Akrabalık, türeme ilişkilerinden kaynaklanan ve kültürlere özgü bir sosyal inşanın ifadesi midir? Malinowski gibi klasik modellerden uzaklaşıp

1 Bronislaw Malinowski (2011), *Vahşilerin Cinsel Yaşamı* (İstanbul: Kabalcı Yayınları) (Çev. Saadet Özkal).

yerlilerin bakış açısına önem verenler tarafından “sosyal inşa” vurgusu artmış görünmektedir. Fakat yazarın da belirttiği üzere akrabalığı türeme ilişkilerinden ayrı düşünmek pek de kolay olmamıştır. Akrabalık, “türeme ilişkilerinin, yani çocukların peyda edilmesi ve doğurulmasından türeyen ilişkiler”in üzerine inşa edilen sosyal bağlar sistemi olarak değerlendirilmiştir. Fakat türeme ilişkilerinin biyolojik bağ ile aynı şey olmadığını da belirtir. Aslında ensest gibi kuralları düşündüğümüzde biyolojik birleşmelerin bile en nihayetinde kültürel bir inşa sonucu gerçekleştiği ileri sürülebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz konuyu örneklerle daha iyi anlamak mümkün: Biyolojik babalığın bilinmediği ya da bunun konu dışı bulunduğu topluluklarda, babalık, biyolojik olarak değil bir takım sosyal prosedürlerin yerine getirilmesiyle elde edilir. Çocuğa bakmak, elleriyle beslemek bir erkeği baba *yapar*. Bu örnekte de akrabalık bağının türeme ilişkileriyle, farklı da olsa, bir bağı vardır. Evans-Pritchard’ın araştırmalarından faydalanarak verilen bir diğer örnek Nuerlerdeki kısır kadınlarla ilgilidir. Kısır bir kadın, başlık sığırını tedarik edebilirse başka bir kadınla evlenebilmektedir. “Kadın-koca, ardından bir erkek akrabası, arkadaşı veya komşusuna karısından çocuk peyda etmesi için ricacı olurdu. Kadın-koca, diğer kocaların sahip olduğu yasal hakların aynısına sahipti ve karısı rızasını almadan başka erkeklerle ilişkiye girerse tazminat talep edebilirdi. Karısından doğan çocukların tamamının pateriydi ve onlar tarafından ‘baba’ olarak isimlendirilirdi” (s. 49-50). Türeme ilişkileriyle bağlantılı bir diğer tartışma temel akrabalık birimi olarak neyin alınacağıyla ilgilidir. Bu birimi anne-çocuk temelinde düşünenler olduğu gibi ebeveyn-çocuk şeklinde ele alanlar da vardır.

Yazarın eğildiği diğer önemli konular arasında akrabalık kategorileri, akrabalık ve soy arasındaki ayrışma ve ilişki, evlilik, aile ve domestik alan, sülale teorileri, anayanlı-babayanlı ve ikiyanlı soy teorileri gibi konular gelmektedir. Bu tartışmaların kimi bölümleri teorik açıdan yoğun olmakla birlikte antropoloji tartışmalarına aşına olmayan okurları da kendine çekecek kadar iyi örgütlenmiş. Kitabın bir diğer özelliği, akrabalığın izinden giderek birbiriyle ilgili konuları ele almış olsa da, bölümler özelinde bütünlüklü ve anlamlı tartışmalar sunması.

Holy, Batı düşüncesinin, nesep bağlarına, üremeye ve her kültürün mutlaka bu doğal gerçeği temel alarak sosyal organizasyonlar oluşturduğu fikrine, diğer bireylerden ayrı yalıtılmış birey² tasavvuruna atfettiği değeri eleştiriyor. Bir diğer eleştiri, akrabalık ilişkilerinin değiştirilemez ve statik ilişkiler olarak görülmesiyle ilgili. Antropolojik araştırmalar, hem ilişkilerin

2 Strathern’in “Çokey” şeklinde dilimize kazandırılan kavramsallaştırması oldukça kıskırtıcı (s. 223).

hem de kişilerin farklı kültürler içerisinde Batıdakinden çok farklı şekillerde anlamlandırılabilirliğini ortaya koymaktadır. Peki, bu durum, yani evrensel bir akrabalık yaklaşımına getirilebilecek çok sayıda eleştiri, akrabalık mefhumunu önemsiz ya da bir kavram olarak kullanışsız kılar mı? Yazara göre, akrabalık, ister sosyal ister özel olsun herhangi bir ilişkilene biçimiyle birleştirilmeden “özel bir sosyal bağlantılanma türü olarak” kavramsallaştırılmalıdır (s. 238). “Ben (...) akrabalığın, anlamlı bir kavram olabilmesi için, paylaşılan bedensel ve/veya ruhani öz ve bunun aktarımından gelen kültüre özgü bir ilişkilene kavramı şeklinde anlaşılması gerektiğini iddia ediyorum. Batıda olduğu kadar pek çok Batılı olmayan kültürde bu, cinsel üreme süreci kaynaklı görülebilir; lakin başka kültürlerde pekâlâ aynı yemeği paylaşmanın, aynı toprak üzerinde yaşamının veya başka herhangi bir şeyin sonucu olarak da değerlendirilebilir” (s. 239). Holy'nin, kitabın sonunda yer verdiği kendi yaklaşımı yeni tartışmaların başlangıcı olarak kullanılabilir. Modern dünya, akrabalık gibi biraradalık/ortaklık³ düşüncesi üzerine inşa edilen bağları, tüm aksi iddialarına rağmen, belirli bir kültürel yorumla sınırlı biçimlerde içeriyor ve kullanıyor. Bu ilişkiyi, nesep üzerinden şekillenen, doğal ve değiştirilemez bir bağ olarak yorumlayan ve ona bu bağlamda meşruiyet atfeden kültürümüzün, bunu yaparken neleri dışlayıp neleri kendine dahil ettiği ve bu meselenin sosyal ve siyasal içerimleri, üzerine düşünmemiz gereken konular olarak önümüzde duruyor.

Arş. Gör. Seray Kumlu

TODAİE

AÜ SBE Siyaset Bilimi Doktora Öğrencisi

3 Sahlins de akrabalığı “müşterek varoluş” olarak yorumluyor. Bkz. Marshall Sahlins (2015), *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?* (Ankara: Dipnot Yayınları) (Çev. Asena Pala).